

Ressenyes

AUGUST BOVER

Sardocatalana. Llengua, literatura i cultura catalanes a Sardenya

Pròleg de Francesco Manconi. Paiporta: Denes (col·lecció Bàsica), 10, 2007.

Aquesta obra, de recent aparició, és un recull d'assajos de literatura i filologia que tenen com a objectiu la presència o la incidència de la llengua, la cultura i la literatura catalanes a l'illa de Sardenya, des de l'època medieval (segle XIV) fins a l'actualitat. Amb bon criteri, editorial i autor ofereixen uns materials de difícil accés i heterogènia procedència o edició, i que ara, aplegats amb coherència, han d'ésser d'utilitat als qui estem interessats per la presència de la nostra llengua i de la nostra cultura en el que fou un dels àmbits més importants d'expansió i domini de la casa reial catalanoaragonesa d'ençà dels temps de Jaume II el Just. El lector trobarà dotze articles esparsos reunits en aquest volum, i distribuïts de manera lògica en dos grans blocs. El primer, sota l'epígraf «Sardenya», reedita quatre articles relacionats amb l'illa, de manera genèrica, en els que s'hi plantegen temàtiques diverses, que van des de la toponímia sarda en temps de la conquesta a través de les grans cròniques catalanes, la de Ramon Muntaner i la del rei Cerimoniós, a la literatura catalana anterior o coetània a la conquesta sarda, per tal de veure-hi les possibles i futures influències literàries i culturals que aportarien els catalans en

els darrers segles de l'edat mitjana. Precisament voldria destacar aquest segon treball reeditat en aquesta obra, no tant pel seu valor com a síntesi de la literatura catalana baixmedieval coneguda i traslladada pels colonitzadors alfabetitzats i cultes, sinó també per la contextualització històrica de la justificació de la conquesta de l'illa i el context polític del món mediterrani de l'entorn del 1300.

El tercer i quart articles reproduïts pertanyen a dos estudis de la gògística sarda. Com és prou conegut, els goigs representen un dels gèneres més característics del corpus etnopoètic català, i que si en molts casos ens han arribat de manera anònima, en molts altres són obra de poetes rellevants. L'autor considera que la introducció d'aquesta pràctica, estesa ben aviat arreu de Sardenya, tingué el seu inici des del mateix moment de la conquesta de l'illa i, per tant, conseqüència directa d'aquesta conquesta, això explicaria, per exemple, que els primers goigs coneguts siguin dedicats a la Mare de Déu de la Mercè, devoció prou arrelada, en tant que als mercedaris, establerts a l'illa des del 1336, els fou confiat el santuari de Bonaire, enfront a Càller. Tanmateix se centra en l'estudi detallat de dos goigs:

els de sant Baldiri de Càller i els de la Verge del Roser, a través dels quals presenta les tipologies textuals, musicals i editorials de la gogística sarda, així tot el procés, ben curiós, de forja o «descobriments» de màrtirs sards, dut a terme al llarg del segle XVII, i en un marc clar de rivalitat entre els bisbats de Càller i de Sàsser, sobretot per part de figures eclesiàstiques com l'arquebisbe Francisco de Esquivel, el caputxí fra Seraffín Esquirro o el teòleg i jurista Dionisio Bonafant.

La segona part del llibre el formen vuit articles, degudament revisats i adaptats a la nova edició, que tenen en comú el fet de tractar sobre la ciutat de l'Alguer o la seva parla. Val la pena destacar-ne alguns, com el primer, on s'analitzen dos textos anònims de l'Alguer del segle XV, la *Relació* i les *Cobles de la conquesta dels francesos*, dues petites peces literàries que, tot i el seu rang menor, ens apropen a la visió popular de l'assalt de la ciutat de l'Alguer la nit del 5 al 6 de maig de 1412 per part del vescomte de Narbona, i que els algueresos van desbaratar. Un i altre text, van romandre mig oblidats fins que Milà i Fontanals els recuperà (1869), i ara en aquesta obra es donen a conèixer de bell nou, degudament contextualitzats i comentats. Precisament, el marc històric, amb la mort d'Elionor d'Arborea, la minoria d'edat de Marià V, la seva successió per part de Guillem II de Narbona, que comportà la intervenció a Sardenya de Martí el Jove, trobant-hi la mort (1409) i deixant sense successió directa el casal d'Aragó, esdevenen un dels aspectes a destacar d'aquest capítol, convertit així en una bona síntesi dels greus problemes i canvis substancials que es donaren a partir d'aquest moment tant en la història de Sardenya com a tota la Corona catalanoaragonesa. Els esdeveniments es fixaren en l'establiment de la festa de Sant Joan de la Porta Llatina, festa que va tenir continuïtat ininterrompuda pràcticament fins a la unificació italiana, amb un marcat accent antifrancès.

Són igualment dignes d'esment els quatre capítols dedicats a sengles personalitats del món alguerès que, en els seus contextos, implicaren el reforçament dels vincles entre la ciutat i Catalunya, i entre la llengua catalana i la parla algueresa. Un d'ells és el cas del militar alguerès Antoni de Lofrasso, autor, entre altres, d'una novel·la pastoral repetidament al·ludida per Cervantes, el qual també fa aparèixer Lofrasso en el *Viaje del Parnaso*. Tanmateix l'interès per aquest personatge rau en el fet que hagués inclòs dins de *Los diez libros de Fortuna de Amor* (Barcelona, Pere Malo, 1573), dos poemes en llengua catalana, d'evident mediocritat, un dels quals posa en boca d'una dama algueresa, Janota Torroella, i l'altre és un sonet amb reiterades imatges marineres, inclòs en el desè i darrer dels llibres. Tanmateix l'article té el gran valor de posar en evidència que fou el segle XVI el de la identificació i emmirallament de les ciutats sardes (sobretot Càller i l'Alguer) amb la ciutat de Barcelona, en tot allò que toca al progrés civil, costums de vida, l'alta cultura, la religiositat, la llengua i l'art.

El segon personatge representat i estudiat en aquest recull d'articles és l'alguerès Joan Palomba, un autodidacta, representant de la fidelitat dels algueresos a la seva parla fins ben entrat el segle XX i, a la vegada, autor d'una gramàtica algueresa (1906) apareguda poc abans de celebrar-se el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Hom en destaca el suport del Primer Congrés i dels romanistes del moment a l'acció de Palomba, així com la seva intensa col·laboració en el *Diccionari Català-Valencià-Balear* que començava a endegar mossèn Alcover, i l'amistat entre ambdues personalitats, que amb el temps no feu més que refermar-se. Se'n destaca també la continuïtat del treball de Palomba, sobretot la redacció d'una *Nuova grammatica del dialetto algherese odierno* (1940), que malauradament quedà inèdita, tot i que ha estat utilitzada, algunes vegades sense esmentar-la, per

molts estudiosos de la nostra llengua. És ben interessat l'apèndix que completa aquest capítol, amb la «Prefazione alla seconda edizione» que havia d'acompanyar la nova gramàtica redactada el 1940, i que la situació de la II Guerra Mundial impedí de tirar endavant.

L'altra gran figura a qui August Bover ha dedicat tot un ampli capítol és la de Rafael Caria (L'Alguer 1941), a qui qualifica com «l'aventura intel·lectual de més envergadura sorgida a l'Alguer». En aquest apartat, Bover reproduïx els dos pròlegs a sengles obres de Caria: *Els asfòdels i altres Versos* (Sàsser, 1992) i *Pètals* (Sàsser, 1998). En ambdós casos li permet fer una suggerent valoració de l'obra poètica de Caria i de la seva importància en el marc de l'actual situació lingüística de la ciutat sarda, en el que la llengua enllaça passat i present, i posa de manifest com la llengua és l'arrel més profunda («Només / tinc / la paraula / per posseir / ma terra...») de l'Alguer i element transmissor de l'antiga saviesa.

El recull inclou també dos articles, un que testifica i valora la represa de les relacions culturals amb l'Alguer, amb el record

de dues figures senyeres: el canonge Antoni de Bastero i Lledó (segle XVIII) i Milà i Fontanals que es cartejà amb diferents lletraferits de l'illa catalanoparlants i catalanoescrivents, i feu prendre consciència del problema de la llengua catalana a l'Alguer a partir de la publicació periòdica *Lo Gay Saber* (Barcelona, 1869). Finalment, el capítol 8, sota el títol «Per un futur alguerès», aplega tres articles esparsos, que tenen en comú la preocupació per la situació lingüística actual a l'Alguer, un dels quals aparegut en el volum 7 d'aquesta mateixa revista (Bellaterra, 2002), amb el títol de «L'Alguer, confí de confins».

Amb bon criteri, l'editor ha procurat facilitar la lectura incorporant al final de cada capítol l'aparell crític i les notes que reforcen l'autoritat de les aportacions i incorpora al final del text un ampli repertori bibliogràfic de gran utilitat per als interessats en la realitat actual del català a Sardenya, la seva història lingüística i literària o les relacions culturals entre Sardenya i Catalunya, especialment en els segles XIX i XX.

Montserrat Casas

CARLO GOZZI

Turandot

Edición y traducción al gallego, introducción y notas de Javier Gutiérrez Carou. Biblioteca Arquivo-teatral Francisco Pillado Mayor, La Coruña, 2007, 2 vols.

Javier Gutiérrez Carou nos ofrece en esta edición de *Turandot* no sólo una cuidada traducción de la fábula gozziana al gallego, ensanchando el caudal de lenguas a las que la obra ha sido vertida, sino también una completa edición crítica del texto italiano hábilmente enmarcado en su contexto literario y cultural. La edición se compone de dos tomos sencillos, pero de elegante factura, ilustrados en las cubiertas con máscaras de la *commedia dell'arte* y dedicados, respectivamente, a abordar el contexto y el texto de la obra.

En el primer volumen, el autor esboza una perspectiva panorámica de las múltiples tendencias del teatro italiano a mediados del siglo XVIII: un momento de encrucijada en el que las manifestaciones de la *commedia dell'arte*, que cuentan ya con un siglo de antigüedad, conviven con los nuevos impulsos renovadores del arte dramático (el teatro de autor, la Academia de la Arcadia) orientados hacia la modernización del género y la superación de sus formas arcaicas. La mejor expresión de esta dicotomía entre tradición y